

વીર સંવત ૨૪૮૨, મહા સુદ ૧૦, સોમવાર
તા. ૩૧-૧-૧૯૬૬, ગાથા ૧, ૨ પ્રવચન નંબર-૧૩

ત્રીજી ઢાળ, એની પહેલી ગાથા. એનો ભાવાર્થ ચાલે છે. પાંચમો ભાગ છે. આવ્યું ને ?

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, સો દ્વિવિધ વિચારો;
જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો.

એની વ્યાખ્યા ચાલે છે. એમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે એનો હેતુ જરી સિદ્ધ કરે છે. છે તો બે પ્રકારે કથન, પણ યથાર્થમાં એક છે એમ કહેવું છે. લખાણમાં બે છે અને તમે એક સિદ્ધ કરો છો ? સમજાણું ? લખાણમાં બે છે. ‘મગ, સો દ્વિવિધ વિચારો; જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો.’

મુમુક્ષુ :- વિચારવાનું ફળ.

ઉત્તર :- ઇ તો બેયને વિચારવાનું કીધું છે. વિચારનું ફળ નહિ. ઇ તો બેયને વિચારવાનું કહ્યું છે. એટલે એમ કે, બે છે ને તમે વળી આમાં એક કેમ કહો છો ? એ તો જરીક સ્પષ્ટ કરવા માટે (કહ્યું છે). છે તો બે. કથન માટે એને નીચલો પેરેગ્રાફ લાગુ પડશે. છઠ્ઠો, છગડો છે ઇ. સમજાણું ? એની સાથે મળતું જોઈએ ને ?

‘મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે.’ ઇ કથન શું કરવા છે ? અહીં ગાથામાં બે (કહ્યું) છે. બે (એટલે) નિશ્ચય તે સત્ય છે અને વ્યવહાર તે ઉપચાર છે. એ અપેક્ષાએ એને નિશ્ચય તે સત્ય એક છે એમ કહેવું છે. નહિતર ઉપચાર બીજો નિમિત્ત તરીકે, વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. ‘મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતારૂપે છે.’ ત્રણની-દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રની એકતા તે મોક્ષમાર્ગ એક છે. એનું કથન, એકને સિદ્ધ કરવાનું કથન ‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૮૨ અને ૧૮૮માં કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? ૮૨માં એમ કહ્યું કે, મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. પણ અહીં

જે કહ્યું છે એના કથનના બે પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘પ્રવચનસાર’ ૮૨ ગાથામાં મોક્ષમાર્ગ એક જ છે, અન્ય બીજો કોઈ નથી. છતાં અહીંયાં બે કહ્યાં છે (તેનું કારણ) એનું કથન કરવું છે. યથાર્થ મોક્ષમાર્ગ તો આત્માના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (પ્રગટ થાય) તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. પણ તેની સાથે સહચરરૂપ ઉપચારરૂપ નિમિત્ત કહેવું હોય, એનું જ્ઞાન કરાવવા બે પ્રકારે ગાથામાં મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. ‘પ્રવચનસાર’ ૧૯૯માં પણ મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે, એમ કહ્યું છે. પણ બીજો જે અહીં કહ્યો છે એ નિમિત્તને સહચર જણાવવા માટે કહ્યો છે. એટલે કેટલાકને એમ (થાય છે) કે, આમાં બે કહ્યો (છે) અને તમે એક સ્થાપો છો. આ તો ગાથાથી વિરુદ્ધ છે.

હવે એને માટે અહીં જરી મોક્ષમાર્ગની (વાત લખી છે). ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં ૩૧૫ (પાને) તો એ અધિકાર છે કે, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર – આત્માની સમ્યક્ નિશ્ચય શ્રદ્ધા, એનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણની એકતા તે એક મોક્ષમાર્ગ છે. એ ત્રણ મોક્ષમાર્ગ નથી. નિશ્ચય-વ્યવહારની વાત ત્યાં નથી. સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા... એ અહીંયાં બીજી ગાથામાં ખુલાસો કહેશે. આત્માનું જે નિશ્ચય સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદ જ્ઞાયકમૂર્તિ, એની અંતરમાં સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ દર્શન (થાય) એને નિશ્ચય સમકિત કહ્યું છે. એનું જ્ઞાન અને એની વાત કહેશે. સ્થિરતા-ચારિત્ર (કહેશે). પણ જોડે વ્યવહાર હોય છે એનું કથન પણ આમાં પણ કહ્યું છે અને ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં પણ કહ્યું છે. દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર એવા ત્રણ માર્ગ નથી એમ ૩૧૫ (પાને) સિદ્ધ કરવું છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણ થઈને એક મોક્ષમાર્ગ છે, એમ. સમજાય છે કાંઈ ?

‘હવે મોક્ષમાર્ગ તો કાંઈ બે નથી...’ હવે અહીં બે કહ્યો છે એની સામે બે નથી એમ સિદ્ધ કરવું છે એટલે લોકોને જરીક વિરોધ લાગે. ‘પણ મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ બે પ્રકારથી છે.’ એનું કથન બે પ્રકારે છે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘જ્યાં સાચા મોક્ષમાર્ગને મોક્ષમાર્ગ નિરૂપણ કર્યો છે...’ ઇ ‘ટોડરમલજી’ની શૈલી છે. ‘તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે;...’ જે આત્મામાં અનુભવની દૃષ્ટિ થઈને સમ્યગ્દર્શન થયું અને આત્માનું જ્ઞાન થયું તે

તો નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે. ‘તથા જ્યાં જે મોક્ષમાર્ગ તો નથી પરંતુ મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત છે...’ એ અહીં આમાં જોડે સિદ્ધ કર્યું છે. ‘વા સહચારી છે...’ એટલે સાથે છે, સાથે. આત્માના આશ્રયે મોક્ષમાર્ગ – નિશ્ચય દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એની સાથે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો ભેદવાળો વ્યવહાર હોય છે એથી એને સહચારી મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વ્યવહાર હોય છે.

‘ત્યાં તેને ઉપચારથી મોક્ષમાર્ગ કહીએ તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે;...’ એ અહીં આમાં-પહેલી ગાથામાં સિદ્ધ કર્યો છે. સમજાણું ? ‘મગ, સો દ્વિવિધ વિચારો;’ માર્ગ છે એ પ્રકારે જાણવો. એ જાણવામાં સત્યાર્થ યથાર્થ છે. કારણ જોડે સહચર ગણીને, નિમિત્ત ગણીને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવ્યો છે. મોક્ષમાર્ગ તો નથી પણ નિમિત્ત સહચારી (દેખીને) એને ઉપચાર કહીએ તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ (છે). એ અહીં પહેલી ગાથામાં સિદ્ધ કર્યો છે. સમજાય છે ને ? ભાઈ ! સાથે હોય છે એથી એ વાત પહેલી ગાથામાં સિદ્ધ કરી.

‘કારણ કે નિશ્ચય-વ્યવહારનું સર્વત્ર એવું જ લક્ષણ છે...’ એ ‘ટોડરમલજી’ની વ્યાખ્યા છે કે, નિશ્ચય અને વ્યવહારનું લક્ષણ સર્વત્ર એવું છે કે, એમ. ‘સાચું નિરૂપણ તે નિશ્ચય...’ સત્ય માર્ગ જે હોય, સાચો હોય, યથાર્થ હોય, વાસ્તવિક હોય, અંદર આ જે સત્યાર્થ કહ્યો છે ઇ, તે નિશ્ચય ‘ઉપચાર નિરૂપણ તે વ્યવહાર.’ એટલે જે વ્યવહાર કીધો છે-‘કારણ સો વ્યવહારો.’ એને ઉપચારથી કીધું છે. એમ અહીંયાં સિદ્ધ કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? નિશ્ચય અને વ્યવહારના વાંધા બહુ.

સાચું કથન છે કે, આત્માથી જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એ સાચું કથન છે એટલે નિશ્ચય છે અને જોડે ઉપચારરૂપે સહચર હોય છે એને વ્યવહાર કહીએ. ‘માટે નિરૂપણની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગ જાણવો.’ એમ અહીં જે પહેલી ગાથામાં કહ્યું ને ? ઇ કથનની પદ્ધતિની રીતે નિશ્ચય સાથે સહચર ઉપચારથી વ્યવહાર હોય છે એથી એને મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. ‘પણ એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે તથા એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ...’ ભાષા જોઈ ? એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે અને એક વળી બીજો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે. એક મોક્ષમાર્ગ નિશ્ચય અને એક મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર એમ એક ઉપર વજન છે. એમ નથી. મોક્ષમાર્ગ તો એક છે પણ એની સાથે વ્યવહાર છે એને નિમિત્ત

ગણીને ઉપચારથી કહ્યું છે. એટલે એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ એમ બે નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- બે થઈને એક છે.

ઉત્તર :- ના, ના. બે થઈને એક (નથી). એક જ મોક્ષમાર્ગ છે. પણ જોડે સહચર અનુકૂળ વ્યવહાર દેખીને નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગની સાથે એવો સહચર છે તેથી તેનું કથન સાથે કર્યું છે, બાકી એ મોક્ષમાર્ગ છે નહિ. પણ એને સહચર દેખીને કર્યું છે. એથી એને બે પ્રકારનો મોક્ષમાર્ગ ‘કથન’ની અપેક્ષાએ છે. સમજાણું કાંઈ ? પણ એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને આ એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ, એમ ભાષા છે, બે મોક્ષમાર્ગ (છે) એમ નહિ. એક આ અને એક આ, એમ નહિ. પણ એક આ નિશ્ચય તે સાચો અને એક આ, એક આ બીજો એક ઉપચારથી સહચર દેખીને કહ્યો છે. એને બે થઈને મોક્ષમાર્ગ છે એમ છે નહિ. ભારે વાત આકરી. ‘ટોડરમલજી’નું લખાણ કેટલું છે !

એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ. પહેલો વ્યવહાર એક અને પછી નિશ્ચય એક હોય એમ નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? પહેલો એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ હોય, બીજા નિશ્ચયની અપેક્ષા વિનાનો, ભાઈ ! અને પછી બીજો એક નિશ્ચય હોય, વર્તમાન વ્યવહારની અપેક્ષા વિનાનો હોય, એમ નથી. એમ છે. આ એક એક (કહેવાની) શૈલી મૂકી છે એનો હેતુ એ છે. એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ એમ બે નથી. સમજાણું કાંઈ ? બે હોય તો એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ હોય ત્યાં નિશ્ચય હોય નહિ, તો અપેક્ષા વિનાનો થઈ ગયો (પરંતુ) એમ નથી. અને એકલો નિશ્ચય હોય ત્યાં વ્યવહાર ન હોય, એમ નથી.

અહીં તો મોક્ષમાર્ગ આત્માને આશ્રયે જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે એ એક જ સાચો છે પણ કથનમાં બીજો સહચર સાથે રહેલો છે, સાથે રહેલો છે, નિમિત્તરૂપે રહેલો છે માટે તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. એકલો વ્યવહાર હેઠે એક મોક્ષમાર્ગ (અને) ઉપલો એકલો નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એમ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? ‘માનવા મિથ્યા છે.’ એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે એટલે ? એક સાથે વિનાના, બે માં એક એક જુદો છે, એક એક જુદો કરીને મોક્ષમાર્ગ છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ આમાં ?

એમ કહે છે કે, જો ભાઈ ! આમાં પરદ્રવ્યથી ભિન્ન કહેશે. એ સામાન્યની વ્યાખ્યા કરશે. સામાન્ય-વિશેષ બે પ્રકાર છે. આત્મા પોતાના સ્વરૂપને શુદ્ધ પવિત્ર છે એમ સ્વઆશ્રયે સમ્યગ્દર્શન, સ્વનું જ્ઞાન અને સ્વની સ્થિરતા (કરે) એવો એક માર્ગ છે એ જ નિશ્ચય અને યથાર્થ છે પણ સાથે, સાથે એને અનુકૂળરૂપે નિમિત્ત એવું હોય છે કે જે સર્વજ્ઞે કહેલા છ દ્રવ્ય અથવા સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધા કે સર્વજ્ઞને (સાધનારા) ગુરુ-સાધક જીવની શ્રદ્ધા કે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કે પંચ મહાવ્રત એવો એક વિકલ્પ જોડે નિમિત્તરૂપે સાથે હોય છે માટે તેને કથનમાં બે પ્રકારે કહ્યું છે. પણ એક વ્યવહાર છે નિશ્ચય વિનાનો અને એક નિશ્ચય છે વ્યવહાર વિનાનો, એમ મોક્ષમાર્ગની કથનની પદ્ધતિ છે જ નહિ. એમ છે નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- બે થઈને એક કહેવામાં શું વાંધો છે ?

ઉત્તર :- બે થઈને એક નહિ. નિશ્ચય એક જ છે. બીજો તો સહચર આવું દેખીને, અનુકૂળ નિમિત્ત દેખીને સહચરમાં સાથે કીધો છે. કીધો છે, છે નહિ. છે નહિ એને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. છે તો આ એક જ છે, બે થઈને એક એમ નહિ. અરે...! ઠીક છે, તર્ક તો થાય ને ! સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા શુદ્ધ અખંડ જ્ઞાનમૂર્તિ અનંત ગુણનો પિંડ એનું એકરૂપ (છે) એવી અંતર નિશ્ચય નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ અનુભવ થઈને (થઈ) તે એક જ સમ્યગ્દર્શન છે અને આત્માનું જે જ્ઞાન એ એક જ જ્ઞાન છે, એમાં સ્થિરતા તે એક જ ચારિત્ર છે, એ ત્રણ થઈને એક છે. ત્રણ થઈને ત્રણ માર્ગ નથી. એ ત્રણ થઈને એક માર્ગ છે. હવે એક માર્ગ છે છતાં જોડે એવા વિકલ્પની વ્યવહારે અનુકૂળતા (દેખીને), કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો અભાવ, અવ્રતાદિનો અભાવ કે એના પ્રમાણમાં રાગની મંદતાનો જે વ્યવહાર શ્રદ્ધા, વ્યવહાર જ્ઞાન અને વ્યવહાર ચારિત્ર (હોય) એવા નિમિત્તને જોડે ગણીને, જોડે ગણીને, સાથે ગણીને એને કથનમાં બીજો મોક્ષમાર્ગ, વ્યવહાર છે, બીજો એટલે બીજો એમ કહ્યું છે, છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એટલે એમાં બે થઈને એક એમ પણ નહિ અને આગળ-પાછળ એક એમ પણ નહિ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- માર્ગ નથી પણ માર્ગ ... લાયકાત..

ઉત્તર :- લાયકાત એટલે ઉપચાર થવાને માટે નિમિત્ત છે ને ? નિમિત્તમાં યોગ્યતા એવી છે. નિમિત્તમાં એવી યોગ્યતા છે કે એમાં કથન આવે કે, આ મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર છે. છે નહિ એને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. અને છે એને જાણવો એનું નામ નિશ્ચય છે. એમ અહીં છે. ત્યારે છે નહિ ને કેમ કહ્યું ? કે, એવા નિમિત્તની સહચરતા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ કે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કે પંચ મહાવ્રતાદિના પરિણામ (સ્વરૂપ) એવું જ નિમિત્ત એને હોય, બીજું હોય નહિ. એવું વ્યવહારથી અનુકૂળ ગણીને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનો આરોપ એમાં આપ્યો છે, વસ્તુ છે નહિ. બંધમાર્ગ છે એને મોક્ષમાર્ગ કહેવો એનું નામ વ્યવહાર છે. આહા..હા..!

એટલે બે થઈને એક એમ નહિ, બે જુદા જુદા એમ નહિ. ફક્ત સાથે આ નિશ્ચય છે. આવી એક નિમિત્તની વ્યવહારે અનુકૂળતા (છે). નિશ્ચયે તો પ્રતિકૂળ છે. સમજાણું કાંઈ ? વસ્તુનો સ્વભાવ પોતાને આશ્રયે થયેલું દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એક જ સત્ય છે. ત્રણ થઈને, હોં ! ત્રણ થઈને એક. પણ જોડે એક એવા વિકલ્પની એમાં યોગ્યતા હોય છે કે જેમાં નિમિત્તપણાનો, વ્યવહારનો આરોપ દઈ શકાય. એ મોક્ષમાર્ગ છે નહિ, એ તો બંધમાર્ગ છે. એટલે નથી તેને કહેવું અને સાથે છે એને આમ આરોપ દેવો એનું નામ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કથનમાં આવે છે. વસ્તુમાં એમ છે નહિ.

‘પંચાધ્યાયી’કારે તો એમ લીધું છે, ભાઈ ! વ્યવહાર ખબર છે ? વચનાત્મક કહેવું તે વ્યવહાર, એમ એણે લીધું છે. લ્યો, વળી આ આવ્યું. ‘પંચાધ્યાયી’માં તો એમ કહ્યું છે કે, વચનાત્મક કહેવું એ વ્યવહાર છે. વસ્તુમાં એ નથી. વાણી દ્વારા કહેવું કે આવો આમ છે, આમ છે. એ વચનાત્મકને એણે વ્યવહારનય કહ્યો છે. સમજાણું ? નિમિત્તમાં એવો રાગાદિ છે એ વાણીથી એમ કહેવું કે, આ એક વ્યવહાર (છે). વસ્તુમાં એમ નથી. છે ને ? વ્યવહારનયની વ્યાખ્યા એવી કરી છે. ખબર છે કે નહિ ? પહેલા ઘણીવાર કહેવાણું છે. એ વચનાત્મકને જ વ્યવહાર કહે છે. એટલે ? વચનાત્મક એટલે ? પેલું કથન, નિરૂપણ આવે છે ને ? એમાં એને વ્યવહાર આવે છે, આ રાગ, આ વિકલ્પ, આ શાસ્ત્રજ્ઞાન એને વ્યવહાર કહે છે. વસ્તુસ્થિતિ છે નહિ. એમાં વ્યવહારનયની વ્યાખ્યા જ એ કરી છે. આમાં પણ નથી કરી ? આપણે ક્યાં આવ્યું હતું ? ‘કળશ ટીકા’. ‘કળશ ટીકા’માં આવ્યું હતું, વચનાત્મક. ભાઈ !

આવ્યું હતું. ‘કળશ ટીકા’માં ક્યાંક આવ્યું છે. કથન, એમ નહિ. એ વ્યવહાર વચનાત્મક છે, એમ (આવ્યું) છે. એ છે, આવ્યું હતું, ત્યારે કહ્યું હતું. બધું કાંઈ યાદ છે, ક્યા ઠેકાણે છે ? ‘કળશ ટીકા’માં ક્યાં હશે ? વચનાત્મક. ત્યાં આવ્યું હતું, તે દિ’ કહ્યું હતું. આવ્યું, જુઓ ! પાંચમો કળશ છે. કહ્યું હતું. જુઓ ! ભાઈ !

‘વ્યવહરણનયઃ યદ્યપિ હસ્તાવલમ્બઃ સ્યાત્’ એની વ્યાખ્યા કરી. વ્યવહારનય એટલે ‘જેટલું કથન.’ એ તે દિ’ કહ્યું હતું. આ ‘પંચાધ્યાયી’ની શૈલી છે, આ ‘રાજમલ્લ’ કરનારા પોતે છે ને ? ‘પંચાધ્યાયી’માં એમ (જ લે છે), વ્યવહાર એટલે વચનથી કહેવું છે. જુઓ ! અહીં આપણે આવ્યું છે. ચિહ્ન પણ કર્યું છે. સમજાણું ? ‘તેનું વિવરણ-જીવવસ્તુ નિર્વિકલ્પ છે. તે તો જ્ઞાનગોચર છે. તે જ જીવવસ્તુને કહેવા માગે, ત્યારે એમ જ કહેવામાં આવે છે કે જેના ગુણ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તે જીવ. જો કોઈ બહુ સાધિક (—અધિક બુદ્ધિમાન) હોય તોપણ આમ જ કહેવું પડે. આટલું કહેવાનું નામ વ્યવહાર છે.’ આટલું કહેવાનું નામ વ્યવહાર છે. જુઓ ! બીજી વાર આવ્યું. ત્યારે કહ્યું હતું, તે દિ’ વ્યાખ્યા થઈ હતી. યાદ છે ? વખત નહિ હોય અને યાદ પણ ન રહે, તમે જ આ બધું કર્યું છે. બધા પાઠ તો તમે સરખા કર્યા છે. શબ્દ, ભાષા સરખા કર્યા છે.

‘અહીં કોઈ આશંકા કરશે કે વસ્તુ નિર્વિકલ્પ છે, તેમાં વિકલ્પ ઉપજાવવો અયુક્ત છે. ત્યાં સમાધાન આમ છે કે વ્યવહારનય હસ્તાવલમ્બ છે. જેવી રીતે કોઈ નીચે પડ્યો હોય તો હાથ પકડીને (તેને) ઊંચો લે છે તેવી જ રીતે ગુણ-ગુણીરૂપ ભેદકથન જ્ઞાન ઉપજવાનું એક અંગ છે.’ જોયું ? એ રીતે આખી વ્યાખ્યા કરી છે. અને ‘પંચાધ્યાયી’માં પણ વચનાત્મક છે (એમ લીધું છે). આની અને એની શૈલી એક જ છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીંયાં તો ભગવાનઆત્મા મહાન પદાર્થ, અનંત શાંતરસ, આનંદર્કદ પ્રભુ (છે) બસ ! એની અંતર્મુખની દષ્ટિ સ્વને આશ્રયે (થવી), એનું જ્ઞાન, ચારિત્ર મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. પણ જોડે આવું નિમિત્ત હોય છે એને વ્યવહાર કહેવામાં (આવે છે). કથનની પદ્ધતિ એવી છે એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? વાણીનો વિલાસ જ એવો છે કે એને આ રીતે કહે છે. વસ્તુ તો આ છે ઇ છે. અંદર નિર્વિકલ્પ દષ્ટિ (થઈ)

તે. નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન, શાંતિ.

મુમુક્ષુ :- ... વાચ્ય નથી.

ઉત્તર :- ઇ વાચ્ય નથી એટલે નિમિત્ત છે, પણ એ બધું કથનમાત્ર છે, વસ્તુ સ્વરૂપ નહિ. નિમિત્ત છે એ આ વસ્તુ નથી, એમ કહે છે. જે આ મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે એ નથી. આ વસ્તુ છે તે એ નથી. આ છે (એટલે કે) સહચર છે તે એ (નિશ્ચય) નથી, એમ. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આ તો એવી વાત છે ને કે, અંતરની વાતના બે પ્રકાર કથન કેમ કર્યા ? તો એક તો વચન દ્વારા એનું કથન કર્યું. ભેદ પાડીને કહેવું છે તો કહે છે, આ શ્રદ્ધા, દેવ-ગુરુની, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાને સમકિત કહ્યું. સમજાય છે ? ખરેખર એ સમકિત ક્યાં છે ? ઇ તો રાગ છે. સમજાણું ? સમકિત તો આ એક જ છે, નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ જ્ઞાનમાં થવી એ એક સમકિત છે. પેલો તો રાગ છે. રાગને સમકિત કહેવું ? પણ કહે છે કે, નિમિત્તની શ્રદ્ધાની પર્યાય નથી (એમ) હોવા છતાં નિમિત્તની એવી શ્રદ્ધાનું જ્ઞાન એને હોય છે એથી એને વ્યવહાર સમકિતનો આરોપ આપવામાં આવે છે. એ કથનમાત્ર છે, એ (ખરેખર) વસ્તુ નથી. ભારે વાત, ભાઈ ! કહો, ભાઈ ! સમજાણું કે નહિ ? ક્યાં આવ્યું ? હેઠે.

એ એક એકમાં ખૂબી છે. પહેલો એકલો વ્યવહાર અને પછી એકલો નિશ્ચય કે પહેલો એકલો નિશ્ચય અને પછી એકલો વ્યવહાર, એમ નહિ. પહેલો એકલો વ્યવહાર અને પછી નિશ્ચય, એમ નથી એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે એકલો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ અને પછી સાતમેથી એકલો નિશ્ચય (છે) એમ નથી. સાથે ને સાથેના વ્યવહારને આરોપ કરીને નિમિત્ત જાણીને કથન કર્યું છે. એવી નિરૂપણની પદ્ધતિ છે. આહા..હા...! સમજાણું કે નહિ ? એ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’નો (આધાર આપ્યો છે). ગુજરાતી ૨૫૩-૨૫૪ પાનું. હવે બીજી ગાથા. સમજમાં આવ્યું કે નહિ ? ભાઈ ! લ્યો, ભાઈ ! વાત સાચી.

એને સમજવું જોઈએ ને ? એમ ખચેડમચેડીને કરે એમ નહિ, વસ્તુ જેમ છે એમ એને ખ્યાલમાં લેવી જોઈએ ને ! કથનની કઈ પદ્ધતિ છે અને સ્વરૂપ જે રીતે છે એને સમજી લે. બે પ્રકાર, બીજો પડ્યો છે ખરો, પણ એ તો કથનની નિરૂપણ કથનપદ્ધતિની અપેક્ષાએ કહ્યું છે. વસ્તુસ્વરૂપની અપેક્ષાએ નથી. સ્વરૂપમાં (ઠરવું) તે

ચારિત્ર એ બરાબર છે, વિકલ્પ ઊઠે એને ચારિત્ર કહેવું ? એ તો અસ્થિરતા છે, પંચ મહાવ્રતના (વિકલ્પ) તો અસ્થિરતા છે, લ્યો ! પણ એ વખતે મુનિની દશામાં એવા જ રાગની મંદતાવાળા અહિંસા આદિનો વિકલ્પ એને વ્યવહારે નિમિત્તની અનુકૂળતા વ્યવહાર ચારિત્ર છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. છે નહિ. આહા..હા..! એમ ભગવાનઆત્માનું આત્મજ્ઞાન, ચૈતન્યનું જ્ઞાન તે જ જ્ઞાન છે. પણ તેના વિકલ્પમાં શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, સર્વજ્ઞે કહેલું જ્ઞાન, છ દ્રવ્ય આદિનું જ્ઞાન જે વિકલ્પરૂપે છે તેને નિમિત્તરૂપે એક સમયની પર્યાયની એવી તાકાત છે એ ગણીને વિકલ્પાત્મક જ્ઞાનને આરોપથી કહ્યું કે, એ વ્યવહારજ્ઞાન છે. એ વ્યવહાર જ્ઞાન છે જ નહિ, એ જ્ઞાન જ નથી. આહા..હા....! ભાઈ ! આહા..! સમજાય છે કે નહિ ? ધીમે ધીમે સમજવું, આમાં કાંઈ એકદમ નથી ચાલતું.

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું સ્વરૂપ

પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપમેં રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;
 આપરૂપકો જાનપનોં સો, સમ્યગ્જ્ઞાન કલા હૈ.
 આપરૂપમેં લીન રહે થિર, સમ્યક્ચારિત્ર સોઈ;
 અબ વ્યવહાર મોક્ષમગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ. ૨.

અન્વયાર્થ :- (આપમેં) આત્મામાં (પરદ્રવ્યનતૈં) પર-વસ્તુઓથી (ભિન્ન) ભિન્નપણાની (રુચિ) શ્રદ્ધા કરવી તે (ભલા) નિશ્ચય (સમ્યક્ત્વ) સમ્યગ્દર્શન (હૈ) છે; (આપરૂપકો) આત્માના સ્વરૂપને (પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન) પરથી જુદું (જાનપનોં) જાણવું (સો) તે (સમ્યગ્જ્ઞાન) નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન (કલા) પ્રકાશ (હૈ) છે. (પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન) પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન એવા (આપરૂપમેં) આત્મસ્વરૂપમાં (થિર) સ્થિરતાપૂર્વક (લીન રહે) લીન થવું તે (સમ્યક્ચારિત્ર) નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (સોઈ) છે. (અબ) હવે (વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું) (હેતુ) નિમિત્તકારણ (હોઈ) છે.

ભાવાર્થ:- પર પદાર્થોથી ત્રિકાળ જુદા એવા નિજ આત્માનો અટલ વિશ્વાસ કરવો તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. આત્માને પર વસ્તુઓથી જુદો જાણવો (જ્ઞાન કરવું) તે નિશ્ચય

સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. તથા પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (યથાર્થ આચરણ) કહેવાય છે. હવે આગળ વ્યવહારમોક્ષમાર્ગનું કથન કહેવામાં આવે છે. કેમકે નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ હોય ત્યારે વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ નિમિત્તમાં કેવો હોય તે જાણવું જોઈએ.

હવે બીજી ગાથા. (પહેલા) જે સત્યાર્થ કહ્યું હતું ને ? ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય’ એમ લઈ લેવું. ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય’. પહેલા પદનો હવે બીજી ગાથામાં ખુલાસો કરે છે.

પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપર્મે રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;

આપરૂપકો જાનપર્નો સો, સમ્યગ્જ્ઞાન કલા હૈ.

આપરૂપકો લીન રહે ચિર, સમ્યક્ચારિત સોઈ;

અબ વ્યવહાર મોક્ષમગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ. ૨.

‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં એવો જરી અર્થ કર્યો છે, આ ૨૨મી ગાથા છે ને ? લ્યો, ઇ નીકળી. જુઓ ! પાઠ છે ને ? ભાઈ ! આપણે ૨૨નો આધાર આપ્યો છે ને ? આમાં ક્યાંક પાછળ કહ્યું છે ને ? ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’ ગાથા-૨૨. મારે તો અહીં બીજી શૈલી કહેવી છે. કહે છે કે, ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ છે. તે તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધા બે પ્રકારે છે. એક સામાન્યરૂપ, એક વિશેષરૂપ. જે પરભાવોથી ભિન્ન...’ અહીંયાં આ શબ્દ પડ્યો છે ને ? ‘પોતાના ચૈતન્ય-સ્વરૂપને પોતારૂપે શ્રદ્ધે છે તે સામાન્ય તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કહીએ.’ અહીં કહ્યું ને ? ‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપર્મે રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;’ એની વ્યાખ્યા અહીં પોતે (કરે છે).

जीवाजीवादीनां तत्त्वार्थानां सदैव कर्तव्यम्।

श्रद्धानं विपरीताभिनिवेशं विविक्तमात्मरूपं तत्॥२२॥

એ સમ્યગ્દર્શન આત્મરૂપ સ્વરૂપ છે, એ કંઈ વિકલ્પ અને રાગ નથી. તત્ત્વાર્થ સમ્યગ્દર્શન. આત્મજ્ઞાન સહિતની પ્રતીત એ આત્મસ્વરૂપ છે. હવે અહીં કહે છે, પરદ્રવ્યથી ભિન્ન સામાન્યરૂપ તો એક છે. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન એક સામાન્યરૂપ છે.

‘આ શ્રદ્ધાન તો નારકી, તિર્યચાદિ, સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે.’ આ સામાન્ય. સમજાણું ? ‘અને જીવ-અજીવાદિ સાત તત્ત્વોના વિશેષણો (ભેદો) જાણી શ્રદ્ધાન કરે તે વિશેષ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન કહીએ. આ શ્રદ્ધાન મનુષ્ય, દેવાદિ વિશેષ બુદ્ધિવાન જીવોને હોય છે. પરંતુ રાજમાર્ગ (-મુખ્યમાર્ગ) ની અપેક્ષાએ સાત તત્ત્વોને જાણવા તે સમ્યક્ત્વનું-સમ્યક્શ્રદ્ધાનનું કારણ છે.’ આ માટે કહ્યું હતું, લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ? એમાં બે પ્રકાર ‘ટોડરમલજી’એ પોતે જ ઉતાર્યા. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનની સામાન્યપણે વ્યાખ્યા કરી. સામાન્યબુદ્ધિ થોડી હોય એને ‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપમેં રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;’ અને વિશેષપણે બુદ્ધિવાળા હોય એ વિશેષ જાણીને અંદર તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરે.

‘(આપમેં) આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની...’ સમજાણું ? આમાં બધું છે. ક્યાં ગયા ? ભાઈ ગયા ? એની પાસે એક ચોપડી હતી ને ? છે ને ? જુઓ ! અંદર. આ સમ્યગ્દર્શનમાં આ બધું લખ્યું છે. શું લખ્યું છે ? કોણે કર્યું છે ? ભાઈ ! તમે શું સમજ્યા ? આ પરદ્રવ્યમાં છ

દ્રવ્ય નાખ્યા છે ? ગૃહસ્થાશ્રમમાં બેઠો હોય એ બરાબર છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યો (હોય) આ બધું હોય છતાં પરદ્રવ્યથી ભિન્ન છે, એમ. એવી શૈલી કરી છે ને ? બરાબર છે, ઠીક છે. આ ચિત્ર છે ને ? એક કોર વાજું ને એક કોર મકાન ને એક કોર આ બધી ઘરવખરી એવું બધું લાગે છે. ચિત્ર.. ચિત્ર (છે). કહે છે, બધું ભલે હોય, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, ઘરવખરો સમજ્યા ને ? જુઓ ! અહીં બધું ચિત્રમાં નાખ્યું છે.

‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન...’ પરદ્રવ્ય એટલે બધી ચીજો, ઘરવખરો, બાયડી, છોકરા, મકાન સમજાય છે ને ? છતાં આત્મા અંદર બેઠો હોય (તેણે) ‘આત્મામાં પરવસ્તુઓથી

ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા કરવી...' તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ આ સમ્યગ્દર્શન આ રીતે પ્રગટ થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્યમાં પડ્યો હોવા છતાં ?

ઉત્તર :- પડ્યો નથી. પરદ્રવ્ય અહીં હોય છતાં. એમ એમાં પડ્યો નથી. પડ્યો છે તો આત્મામાં. પરદ્રવ્યના સંબંધમાં રહ્યો છતાં. પરદ્રવ્યમાં રહ્યો નથી. પરદ્રવ્યમાં તો કોઈ રહ્યું જ નથી. ભાઈ ! આ તો ભઈ ઝીણી વાત છે. પરદ્રવ્ય જોડે હોય છે છતાં આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા કરવી. એવી ચીજ એ ક્ષેત્રે બધું ભેગું દેખાય છતાં એનાથી ભિન્ન આત્મા અખંડ જ્ઞાન ચૈતન્યમૂર્તિ છે એવા જ્ઞાનનું જ્ઞાન કરીને પ્રતીત કરવી એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘આત્મામાં (પરદ્રવ્યનતેં) પરવસ્તુઓથી...' એવું અનુમાન લાગે છે. કારણ કે આ બધી એવી શૈલી લાગે છે. ભાઈએ કહ્યું એમ લાગે છે. એવું લાગે છે, નહિ ? આ બધા દ્રવ્ય રાખ્યા છે ને ? આ બધો ઘરવખરો છે, આ વાજું છે, આ મકાન છે, ઢીકણું છે, તિજોરી છે, વાસણ છે. લ્યો, એ ઠીક કર્યું છે. આ બધા વાસણ છે ને ? કળશા, ફળશા ને... ચિપીયા ને બધા ઘરમાં પડ્યા છે. આત્મા પરદ્રવ્યનતેં ભિન્ન. ભગવાનઆત્મા એ બધી ચીજથી તદ્દન જુદો છે. જ્ઞાનમૂર્તિ આનંદસ્વરૂપ છે એમ પરદ્રવ્યથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા (કરવી). શ્રદ્ધા એટલે આત્માની નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધા, હોં ! ‘તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે;...' જુઓ ! ભલાની વ્યાખ્યા કરી. પેલું સત્યાર્થ કહ્યું હતું ને ? સત્યાર્થ કહ્યું હતું ને ? ક્યાં ? પહેલી કડીમાં. સત્યાર્થ સમ્યગ્દર્શન, સત્યાર્થ સમ્યગ્જ્ઞાન, સત્યાર્થ ચારિત્ર એમ ત્રણે છે ને ? એ અહીં ‘ભલા’ શબ્દમાં સત્યાર્થ મેળવી દીધો, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ? એ જ નિશ્ચય છે ને એ જ ભલું છે અને એ જ યથાર્થ છે.

‘આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા (કરવી)...’ પોતે રાગથી, શરીરથી, કર્મથી, પરથી ભિન્ન છે એનો અર્થ થઈ ગયો કે, પરથી લક્ષ છોડી સ્વવિષયમાં આવ્યો એટલે એ રાગથી પણ ભિન્ન થઈ ગયો. આમ જે પરદ્રવ્ય શરીર, વાણી, કર્મ, આ બધું હતું એનાથી આમ લક્ષ ફેરવ્યું એટલે એની દૃષ્ટિ દ્રવ્યસ્વભાવ ઉપર ગઈ.

દ્રવ્યસ્વભાવની દૃષ્ટિ થઈ એનું નામ નિશ્ચય, સત્યાર્થ, ભલું સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો સાદી વાત છે. સૌના હાથમાં (પુસ્તક) છે કે નહિ ? આ તો સાદી હિન્દી ભાષામાં પુસ્તકો કેટલા છપાઈ ગયા છે !

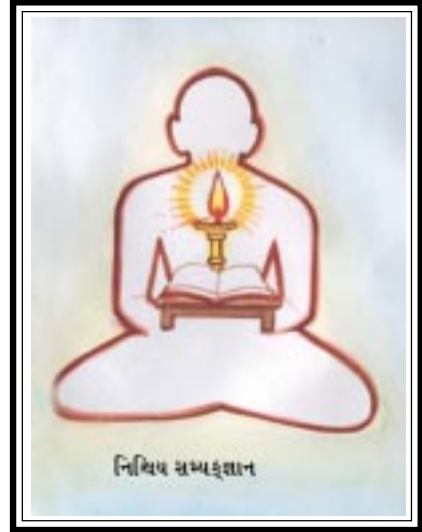
ભગવાનઆત્મા...! ‘આપમેં...’ (કહ્યું તો) આત્મા કોણ એનું એને પહેલું જ્ઞાન હોવું જોઈએ ને ? આત્મા એટલે પરદ્રવ્યથી જુદો ચીજ. પર બધા કર્મ, શરીર, વાણી, આ બધા જે છે, આ નહિ, આ અસ્તિત્વમાં જે પર્યાયબુદ્ધિથી આમ છે, પર્યાય-અવસ્થાબુદ્ધિથી એની લંબાણમાં આ બધું છે એમ જે હતું એ, આ નહિ, આમ ગયો. જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ, આપ એટલે જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ, એની અંતર દૃષ્ટિ થતાં, પેલો રાગ અને વિકલ્પ પણ (બહાર રહી ગયો). આમથી આમ લક્ષ જતાં રાગ ને વિકલ્પ પણ એની પ્રતીતમાં ન રહ્યો, આત્મા રહી ગયો. સમજાણું કાંઈ ?

‘(આપમેં) આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા...’ એટલે કર્મ, શરીરથી ભિન્ન. એનાથી જુદો આમ જ્યાં જાય (તો) એના પેટામાં તળેટીમાં વિકલ્પો પણ લક્ષમાં ન રહ્યા. સમજાણું કાંઈ ? આ આત્મા પરદ્રવ્યથી ભિન્ન (છે). આ ભિન્ન ચીજમાં અસ્તિત્વ માન્યું હતું કે આ. એમ છતાં એ પરદ્રવ્યથી છૂટો અને વિકલ્પથી પણ છૂટું એવું આત્મતત્ત્વ એની અંદર પ્રતીત-શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ભાન થઈને થવી એનું નામ નિશ્ચય, ભલું, સાચું, શુદ્ધ, વ્યાજબી, મુખ્ય સમ્યગ્દર્શન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? સત્યાર્થમાં જેટલા શબ્દ વાપર્યા હતા (ઈ કહ્યા). આ એક એકની એ રીતે વાત આવે. ‘ભલા’ શબ્દ કીધો છે ને ? જુઓ ! પેલામાં કળા કહેશે. જ્ઞાન છે ને ? (એને) કળા (કહેશે). ભાષા પણ બહુ સરખી ગોકવાઈ ગઈ છે. આ હિન્દી તમને અત્યાર સુધી વાંચતા આવડ્યું નહિ. તમારી ભાષા છે આ, અમારી તો હિન્દી ભાષા પણ નથી.

‘પરદ્રવ્યનતેં ભિન્ન...’ આ..હા..! કેટલી વાત લીધી, જુઓને! આમથી ભિન્ન સ્વદ્રવ્ય. એનો અર્થ આમ ગુલાંટ ખાય છે. પરદ્રવ્યથી જુદો તો સ્વદ્રવ્ય, બસ ! એમ જ આવ્યું. આપ-પોતાનું સ્વરૂપ અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિ. ‘ण वि होदि अप्पमत्तो’ છે ને ? ‘जाणगो दु जो भावो’ આ જ્ઞાયક રહી ગયો. એકલો આત્મા શુદ્ધ એકરૂપ, એની અંતર પ્રતીતિ થવી-શ્રદ્ધા થવી, એનો અંતર વિશ્વાસ (આવવો કે) આ વસ્તુ છે એમ વિશ્વાસ (આવવો), આગળ અર્થમાં જરી કહેશે. ક્યાંક છે, વિશ્વાસ. સમજાણું ? એટલે

કહે છે, એવો વિશ્વાસ (આવવો જોઈએ). દષ્ટિમાં (આત્મા) આવ્યો હોય એનો વિશ્વાસ હોય ને ? વસ્તુની ખબર ન હોય એનો વિશ્વાસ શું હોય ? સસલાના શિંગડાનો વિશ્વાસ કરજો. પણ જોયા નથી, છે નહિ (વિશ્વાસ શું કરવો) ? આ વસ્તુ જ્ઞાયક ચૈતન્ય એકલો જ્ઞાનનો પુંજ વસ્તુ, એનો અંતરમાં વિશ્વાસ (આવે કે) આ જ આત્મા (છે), એવી પ્રતીતિ, એવો ભરોસો, એવો વિશ્વાસ, એવું સ્વઆશ્રિત દર્શન (થાય) તે સમ્યગ્દર્શન સાચું છે. સાચું કહો કે ભલું કહો કે શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન એ છે. એ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ ? એ સમ્યગ્દર્શન મુખ્ય છે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન તો વિકલ્પ ગૌણ, અશુદ્ધ, ઉપચારથી કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન...’ આત્માના સ્વરૂપને પરદ્રવ્યથી ભિન્ન. એનો અર્થ થઈ ગયો ને ? ‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપમેં રુચિ, (સમ્યક્ત્વ) ભલા હૈ.’ હવે ‘પરદ્રવ્યનતૈં આપરૂપકો જાનપનોં સો, (ભલા હૈ), સમ્યગ્જ્ઞાનકલા હૈ.’ સમજાણું કાંઈ ? ‘(આપરૂપકો) આત્માના સ્વરૂપને પરથી જુદું...’ શાસ્ત્રજ્ઞાન વિકલ્પ (છે), એ નહિ. ‘આત્માના સ્વરૂપને...’ ‘(આપરૂપકો)...’ છે ને ? પેલામાં આપમેં કહ્યું હતું, આમાં આપરૂપ જ્ઞાન છે. આત્માના સ્વરૂપને પરદ્રવ્યથી ભિન્ન, પરથી જુદું જાણવું, આત્મા પરના જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, વિકલ્પ કે પરથી તદ્દન ભિન્ન (છે). એ તો પરદ્રવ્યથી ભિન્ન જ્ઞાન થયું તો આત્માનું જ્ઞાન થયું. એનું વ્યવહારું જ્ઞાન એના લક્ષમાં રહ્યું નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

‘આત્માના સ્વરૂપને પરથી જુદું જાણવું તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન...’ છે. તે સમ્યગ્જ્ઞાન સાચું છે, ભલું છે, શુદ્ધ છે, મુખ્ય સમ્યગ્જ્ઞાન તે છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રકાશ છે.’ તે કળા છે. કારણ કે કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરવાની આ એક કળા છે. કેવળજ્ઞાનની પ્રગટ કરવાની આ આત્મજ્ઞાન તે એક કળા છે. કળા કીધી છે ને ? કળા કરે છે, એમ ‘સમયસાર’માં આવે છે ને ? ક્રિડા કરે છે. એ વાંચ્યું

છે, ભાષા બધી શાસ્ત્રની વાપરી છે. સમજાણું ?

ભગવાનઆત્મા એકલો જ્ઞાનનો પિંડ પ્રભુ, એને પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડીને જેવી સ્વની શ્રદ્ધા થઈ એવું જ પરદ્રવ્યથી લક્ષ છૂટીને જે શ્રદ્ધા થઈ એમાં એનું જ્ઞાન થયું આ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, એના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું. સમજાણું ? ‘(આપરૂપકો)...’ ચૈતન્ય જ્ઞાયક સ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપ, એનું પરદ્રવ્યથી જુદું પડેલું એકલા આત્માનું જ્ઞાન તે નિશ્ચય જ્ઞાન છે, તે સાચું જ્ઞાન છે, એ ભલું જ્ઞાન છે, એને શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા કહેવામાં આવે છે. એ શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા એને કહેવામાં આવે છે. ભાઈ ! કહો, સમજાય છે કે નહિ ? આ તો સાથે પુસ્તક છે, લીધું છે કે નહિ ? ભાઈ ! પુસ્તક ઘણા પડ્યા છે, થઈ રહ્યા ? અહીં તો ઘણા પુસ્તક છે, પહેલેથી ધ્યાન રાખવું જોઈએ ને. આ પુસ્તક ઘણા પડ્યા છે. ન્યાં તો ચોપડામાં ધ્યાન રાખે... આ તો કેટલી પડી છે, જુઓને! હજી પડી લાગે છે, નહિ ? હજી ઘણી પડી છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો શબ્દે શબ્દનો અર્થ અંદર સમજવા જેવો છે. આ કાંઈ સાધારણ વાત નથી. શાસ્ત્ર જેવો જ અર્થ કર્યો છે. શાસ્ત્રને બરાબર ધ્યાન રાખીને (સમજવું જોઈએ).

ભગવાનઆત્માનું બીજજ્ઞાન પ્રગટવું. ચૈતન્યસ્વરૂપનું પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડીને જેવી પોતાના આત્મામાં શ્રદ્ધા-સમ્યગ્દર્શન હતું એવું જ આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન, એના સ્વરૂપનું જ્ઞાન, આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન (થવું) તે જ જ્ઞાન સમ્યક્ છે, તે જ જ્ઞાન શુદ્ધ છે, તે જ જ્ઞાન મુખ્ય છે અને એ તે જ જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરવાની કળા છે. કહો, સમજાણું આમાં ? બીજા શાસ્ત્ર આદિનું વ્યવહારુ જ્ઞાન એ કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરવાની કળા છે જ નહિ, એમ કહે છે. આહા...હા...! એ...ઈ...!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ તો એક કહેવા માટે નિમિત્ત સહચર એવું દેખીને એને જ્ઞાન છે એમ કહેશે. એ ખરી કળા નથી, એ સમ્યગ્જ્ઞાન ખરું નથી, એ શુદ્ધ જ્ઞાન નથી. આહા...હા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્જ્ઞાનને દીવો બતાવ્યો છે.

ઉત્તર :- હા, એ આમાં બતાવ્યું છે. સાચી વાત છે. આમાં બતાવ્યું છે ને ?

આમાં બતાવ્યું છે, જુઓ જોઈ. આ દર્શનમાં બતાવ્યું, અહીં દીવો બતાવ્યો છે. મનની પાંખડી ફરી જાય છે. આમ કળા, જ્ઞાનનો દીવડો કર્યો છે, જુઓ ! એ જ્ઞાનસ્વરૂપ, એનું જ્ઞાન. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન, એનું જ્ઞાન. આ તો પહેલી સામાન્ય વ્યાખ્યા છે ને. પછી બધું વિશેષપણે બતાવશે. સામાન્ય રીતે કેટલાક જીવને, નારકી આદિને આવું હોય છે. વિશેષ બુદ્ધિવાળાને વિસ્તારથી હોય છે. સમજાણું ? ‘તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન (કલા)...’ (કળાનો) અર્થ પ્રકાશ છે. લ્યો !

‘આપરૂપમેં લીન રહે થિર, સમ્યક્ચારિત સોઈ;’ ‘સોઈ’ તે ચારિત્ર છે. ‘આત્મસ્વરૂપમાં...’ જુઓ ! અહીં ચારિત્ર છે ને ? સ્થિર બિંબ થઈ ગયો છે. ચારિત્રનો દાખલો આપ્યો છે ને ? લીન.. લીન. વિકલ્પનો ગોટાળો નીકળી ગયો. ‘(આપરૂપમેં) આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિરતાપૂર્વક...’ એટલે સ્થિર ‘(લીન રહે)...’ સ્થિર-લીન રહે, એમ. સ્થિર-લીન રહે. જોયું ! આ ચારિત્ર. પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ એ ચારિત્ર નથી, એ સમ્યક્ચારિત્ર નથી, ભલું ચારિત્ર નથી, શુદ્ધ ચારિત્ર નથી. એ તો ગૌણરૂપે નિમિત્ત એવું હોય છે એમ ગણીને ચારિત્ર સહચર તરીકે કહેવામાં કથનમાં આવ્યું છે. આહા..હા...! હવે આવી વાત કેટલી ચોખ્ખી પડી છે એના અર્થ પણ સમજતા નથી. એમ વાત છે ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- વિષયમાં.. એમાં છે. એ વસ્તુ એમાં હોય પણ હોય ઇ આવે ને કે નહિ ? શું આવે ? હીરો બતાવવો હોય તો એને શી રીતે બતાવવો ? હીરાની જે કિંમત તો એની આંખ બરાબર થાય ત્યારે સમજે કે નહિ ? હીરાના પાસાના પ્રકાશ હોય. એ પ્રકાશમાં પ્રકાશના પાસા ઝટ જુદા પડે નહિ. એ પાસે પાસો જોવે (એને માટે) એને સૂક્ષ્મ દષ્ટિ જોઈશે કે નહિ ? નહિતર એક પ્રકાશમાં બીજો પ્રકાશ જોયા વિના સરખેસરખું લાગે. એમ આત્મા એકલો ભગવાન જ્ઞાનની મૂર્તિ, એનું અંતરમાં જ્ઞાન (થાય), સ્થિરતા (થાય). સ્થિર અને લીન એમ કહ્યું છે ને ? સ્થિર-લીન. સ્થિર એવો થયો કે લીન થઈ ગયો, વિકલ્પરહિત (થઈ ગયો). પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડી જેવી શ્રદ્ધા થઈ હતી, જ્ઞાન થયું હતું એટલે વ્યવહારનો વિકલ્પ પણ ન રહ્યો. આમ લીન થઈ ગયો એટલે નિશ્ચય થયું. આ થયું એની સાથે વિકલ્પ કેવો (હોય) એનું વ્યવહારનું

જ્ઞાન પછી કરાવશે. સમજાણું કાંઈ ?

‘(સમ્યક્ચારિત) નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (સોઈ) છે.’ એમ કહે (છે). સો. સોઈ એટલે તે સમ્યક્ચારિત્ર છે. પહેલાં ‘ભલું’ (શબ્દ) વાપર્યો હતો, બીજામાં (શબ્દ) વાપર્યો હતો ‘કળા’, આમાં (શબ્દ) વાપર્યો ‘તે જ’. એમ. ભગવાનઆત્મા એકલો જ્ઞાનનો રસ, એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન સહિત અંદરની લીનતા (થાય) એ ચારિત્ર ભલુ છે, એ ચારિત્ર શુદ્ધ છે, એ ચારિત્ર મુખ્ય છે, એ ચારિત્રને નિશ્ચય ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. સાચું ચારિત્ર ઈ છે. સત્યાર્થ કીધું હતું ને ? સમ્યગ્દર્શન પણ સાચું, સમ્યગ્જ્ઞાન પણ સાચું અને ચારિત્ર પણ સાચું. આ ત્રણે સાચા. સમજાણું કાંઈ ? આ ‘છ ઢાળા’ તો કેટલી વેંચાઈ ગઈ ! એને ખબર હશે. અહીં પહેલા છપાઈ ગઈ છે ને ? ૧૪,૦૦૦ હિન્દી. ગુજરાતી ? (ખબર) નહિ હોય. આપણા તરફથી છપાણી ? કહો, કેટલા હજાર ? આમાં કંઈ સંસ્કૃત, વ્યાકરણની જરૂર પડે એવું નથી.

હવે કહે છે, નિશ્ચય ચારિત્ર તે છે. એ ભલું છે. ‘હવે...’ જુઓ ! ભાષા છે ને ? ‘વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ સાંભળો...’ જુઓ ! નિશ્ચય લઈને વ્યવહાર લીધો છે, ભાઈ ! એ..ઈ..! વસ્તુસ્થિતિ આ છે. હવે એમાં જરી સહચરરૂપે, વિકલ્પરૂપે, શુભઉપયોગરૂપે ભાવ હોય છે એને આ નિશ્ચય હોય તો પેલા વ્યવહાર કહેવાય. હવે કીધું છે ને ? ‘હવે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ સાંભળો...’ સમજાય છે કાંઈ ? હવે એટલે આવું હોય ત્યાં. અંદર બીજો એક વિકલ્પનો ભાગ, વ્યવહારે અનુકૂળ. નિશ્ચય સમકિતદર્શનને વ્યવહાર અનુકૂળ દર્શન. નિશ્ચય જ્ઞાનને વ્યવહાર શાસ્ત્રનો વિકલ્પ નિમિત્ત અનુકૂળ. વ્યવહારે અનુકૂળ, હોં ! કારણ કે નિશ્ચય તો આ છે. એને વળી નિશ્ચય આ ક્યાંથી આવે ? સમજાણું ? એને વ્યવહારે અનુકૂળ. પંચ મહાવ્રત આદિ.

‘અબ વ્યવહાર મોક્ષમગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ.’ અહીં વાંધા (પડે). એ નિયતનું નિમિત્ત છે. નિશ્ચય જ્યાં આવું હોય ત્યાં આવો હેતુ, વ્યવહાર કારણરૂપે નિમિત્તરૂપે હેતુરૂપે હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? જેમ ગતિ કરતા જીવને કે પુદ્ગલને ધર્માસ્તિકાયનો નિમિત્તરૂપે હેતુ છે. છે કે નહિ ? અથવા પરિણમનના વખતમાં જડ, ચૈતન્ય આદિ પરિણમે તેને કાળદ્રવ્ય નિમિત્ત હેતુ છે. નિમિત્ત તરીકે હેતુ છે, હેતુ છે. એ પરચીજ છે. આ કરે ત્યારે (તેને) હેતુ કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ ? શાસ્ત્રમાં

નિમિત્તને ધર્માસ્તિકાયવત્ લીધું છે તો વ્યવહાર પણ નિમિત્ત જ છે.

એ આપણે ૪૭ બોલમાં આવે છે. ૪૭ ઉપાદાન-નિમિત્તના (દોહામાં). નહિતર પણ વચ્ચે પંચ મહાવ્રત આવે છે ને ? આવે છે ને એમાં ? એ નિમિત્ત કીધું છે. ન્યાં એ નિમિત્ત કીધું છે. એની દલીલ કરે છે, નિમિત્ત દલીલ કરે છે. પંચ મહાવ્રત છે ને ? તમે અમને ક્યાંથી છોડી દેશો ? ભલે હો, પણ એને છોડીને સ્થિર થાય ત્યારે ખરું ચારિત્ર છે. સમજાય છે કાંઈ ? ૪૭ દોહામાં ‘ભૈયા ભગવતીદાસે’ એ જ લીધું. એ લોકોના પહેલાના પંડિતોએ પણ એવી સંધિથી વાત કરી છે ને ! દિગંબર પંડિતો, સંતોની તો વાત શું કરવી !! એ લોકોએ પણ પરંપરાએ જેવું સત્ય છે એ રીતે જાળવીને વાત કરી છે. ન્યાં એમ કહ્યું છે, પંચ મહાવ્રત હોય ને ? અરે..! ધ્યાન હોય ને ? નિમિત્ત તો ત્યાં સુધી નાખ્યું છે. ધ્યાન એટલે હું આમ કરું એવો વિકલ્પ. (એ) હોય ને ? ‘છોડ ધ્યાન કી ધારણા, મોડ રીતિ...’ અહીં આવી જા, કહે છે. એ નિમિત્ત છે. હો, તે શું છે ? તેને છોડીને અહીં જાય ત્યારે સ્થિર થાય. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનો હેતુ. આટલા ન્યાય આપ્યા, સમજાણું ? એનું નિમિત્ત, કારણ હોય છે, હોય છે. એમ કીધું છે. સમજ્યા ને ? ‘સોઈ’ની સાથે ‘હોઈ’ કરાવ્યું. હોય છે વ્યવહાર, છે ખરો. વ્યવહાર છે ખરો પણ વ્યવહારને ઉપચાર તરીકે કહેવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ :- ‘પર પદાર્થોથી ત્રિકાળ જુદા એવા નિજ આત્માનો અટલ વિશ્વાસ કરવો તે...’ લ્યો. અટલ વિશ્વાસ નામ ટળે નહિ એવી જાત, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, પોતાની જાતનું દર્શન છે. એ કાંઈ વિકલ્પનું નથી કે ટળી જાય. આ તો એવું ને એવું રહે. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ્યું એ એમ ને એમ સિદ્ધમાં પણ રહે, એમ. સમજાય છે કાંઈ ? વ્યવહાર સમક્ષિત રહેતું નથી, એ તો વિકલ્પ છે, એ ક્યાં વાસ્તવિક ચીજ હતી ? શ્રદ્ધા કીધી છે ને ? ‘આપમેં રુચિ’ રુચિ એટલે વિશ્વાસ તે એવો પ્રગટ્યો, આ ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાનસ્વરૂપ (છે) એ વિશ્વાસની, રુચિની પર્યાય સિદ્ધમાં પણ રહી ગઈ. સમજાણું કાંઈ ? એની ચારિત્ર પર્યાય કેવળજ્ઞાનમાં રહી ગઈ. આહા..હા....! ‘તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.’ લ્યો !

‘આત્માને પર વસ્તુઓથી જુદો જાણવો (જ્ઞાન કરવું) તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. તથા પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડી...’ લક્ષ્ય છોડી, આશ્રય છોડી ‘આત્મસ્વરૂપમાં

એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું...’ એકાગ્રતા એટલે એક જ આત્માને લક્ષ કરીને (લીન થવું) ‘તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર...’ એટલે સાચું આચરણ. એ આચરણ સાચું છે. સ્વભાવમાં ઠરવું એ આચરણ સાચું છે. ભલું આચરણ એ છે. લ્યો, (અજ્ઞાનીઓ) આચરણ.. આચરણ કરે છે કે નહિ ? વિકલ્પ છે એ આચરણ નથી. જોડે એવું નિમિત્ત દેખીને કથનની અપેક્ષાએ (લીધું છે). વ્યવહારથી અનુકૂળ. નિમિત્ત એટલે અનુકૂળ. અનુકૂળ એટલે વ્યવહારે અનુકૂળ. નિશ્ચય અનુકૂળ તો નિશ્ચય અનુકૂળ પોતાની પર્યાય છે. ધર્માસ્તિકાયને વ્યવહારે અનુકૂળ કહ્યું છે કે નહિ ? ઇ નિમિત્ત છે. કે નિશ્ચયથી (કહ્યું છે) ? નિશ્ચયથી તો પોતાની પર્યાય અનુકૂળ છે. આમ ગતિ, સ્થિતિમાં પરિણમે છે. એની પેઠે-જેમ ધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત છે, વ્યવહારે અનુકૂળ છે, બીજી ચીજ છે. એને ગતિમાં એવું જ નિમિત્ત, યોગ્યતા હોય છે. અધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત ન હોય. ગતિ થતાં અધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત હોય ? એટલે અનુકૂળ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એમ આવી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્ર હોય ત્યાં આગળ આવો જે વ્યવહાર (હોય તેને અનુકૂળ કહેવાય છે).

‘પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (યથાર્થ આચરણ) કહેવાય છે.’ એવા આચરણની સાથે આગળ જે નિમિત્ત હવે કહે છે... ‘હવે આગળ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું કથન...’ એટલે જોડે આવું નિમિત્ત છે. અહીં પરિણમન સહજ ચાલે છે ત્યારે આવો વ્યવહાર હોય છે. ધર્માસ્તિકાયના નિમિત્તવત્. ભગવાન ‘પૂજ્યપાદસ્વામી’એ ઉપમી ગાથામાં કહ્યું કે, નિમિત્ત કેવું ? કે, ધર્માસ્તિકાયવત્ લઈ લેવું. આ પણ નિમિત્ત છે. એમ કહેતા જ પહેલા-પછી એમાં નથી. એમ કહેતા જ એ યથાર્થ વસ્તુ નથી. આમ છે. સમજાણું કાંઈ ? વસ્તુની શુદ્ધ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને સ્થિરતા થતાં જોડે આવો એક વ્યવહાર એના કાળે એ જ કાળે સહચરરૂપે સાથે આવું એક નિમિત્ત હોય છે એને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનો આરોપ કહેવામાં આવે છે. છે નહિ એને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર. સમજાણું કાંઈ ?

‘હવે આગળ વ્યવહારમોક્ષમાર્ગનું કથન કહેવામાં આવે છે. કેમકે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ હોય...’ જ્યાં સ્વભાવ ચૈતન્ય ભગવાનની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને સ્થિરતા હોય ‘ત્યારે વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ નિમિત્તમાં કેવો હોય...’ એટલે નિમિત્તપણે કેવો હોય. સમજાણું ?

વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ નિમિત્તપણે, સહચરપણે ત્યાં કેવો હોય 'તે જાણવું જોઈએ.' તે જાણવું જોઈએ. જાણવું તો જોઈએ ને ? કહે છે. સમજાણું ? વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ સાંભળો. સાંભળો (કહ્યું તો) એને સમજવો તો જોઈએ ને ? 'હેતુ નિયતકો હોઈ.' ત્યારે એક નિમિત્ત જોડે છે. ઉપચારરૂપ મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર છે એને એણે બરાબર જાણવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? હવે એ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ એટલે સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ કહે છે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં શેની શ્રદ્ધા હોય ? એ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે તો વિકલ્પ, શુભઉપયોગ (છે), એ કંઈ સમ્યગ્દર્શન નથી. પણ એમાં ભેદરૂપ જે નવ તત્ત્વ છે.. એમાં અંતરઆત્મા (આદિ) બધું લેશે, હોં ! બધી ચીજો જેમ છે તેમ એની શ્રદ્ધામાં વ્યવહારમાં આવવી જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? એ માટે એનું સ્વરૂપ ત્રીજી ગાથામાં કહેશે, લ્યો...! (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

